

חכם שמת אין לנו כיוצא בו

דברי ההספד שאמר פרופ' אפרים א' אורבך ליד מיטתו של פרופ' גרשם שלום
כ"ט בשבט התשמ"ב (22 בכרואר 1982)

סיפר לי פעם שח"נ ביאליק אמר לו על גרשם שלום: 'עוד תראה שצעיר זה ילמד את כל אלה המתגאים בידיעת הלשון שלהם היאך ראוי לכתוב דברי מדע וחכמה בלשון עבר'.

בדרך מאבקו על הביטוי המתאים והמדויק שפעו אליו צירופי לשון מוצלחים שאין בהם מן המליצה, אבל יש בהם זיווג נדיר של שגב וצמצום ההולם הגות נוקבת וניתוח מעמיק של דברי קדמונים וראשונים.

כאדם האמון על קריאת מיטב הספרות היפה האירופית ובקי בדרכי פרשנותה הייתה לו לגרשם שלום זיקה מיוחדת לספרות העברית המתחדשת. עוד לפני שפרסם את מחקרו הראשון בתחום הקבלה, על ספר הבהיר, הוא תרגם לגרמנית את מאמרו של ביאליק 'הלכה ואגדה' ואת סיפורו של ש"י עגנון 'מעשה בגדיאל התינוק'. בנעוריו הסתופף בצלם של סופרים ויוצרים ובערוב ימיו הסתופפו אלה בצלו, ולא מעטים מהם הושפעו מקסם אישיותו ומדעותיו.

עם כל השתקעותו במחקר ובעיון לא ניתק עצמו שלום מבעיות השעה ומשאלות יסוד של המדינה ושל העם היהודי ומקומו במשפחת העמים. סקרנותו לאינפורמציה על המתרחש לא ידעה גבול. ברם כאשר אמר את דברו בנושאים אלו הרי הם נאמרו בעמקות ובמקוריות כפי שיכלו להיאמר רק מפיו של אדם כגרשם שלום, שהתהלך בשבילי ההיסטוריה היהודית על פיתוליה וסיבוכיה, על מעלותיה ומורדותיה ושהעז להציץ לתוכה מעבר למציאות המדומה. מידת היושר האינטלקטואלי שהייתה נקוטה בידיו במחקרו המדעיים אחז בה גם בדיונו בנושאים אקטואליים. הוא נאבק נגד כל טיוח ולא ראה ברכה בדיאלוגים אשר במקום לברר עמדות באו לחפות על הבדלים מהותיים. ביקורתן של תופעות שאותן שלל השמיע בחריפות ובסערות רוח, אבל עם זה שאף לעמוד על המניעים של אלה שדגלו בהם, ואף היה נכון להכיר בצדדים חיוביים של אישים שאת סגנונם ודרכם דחה. הוא עשה זאת במידה של אצילות ונדיבות.

בכל המצבים ובכל המסיבות שמר שלום על נאמנותו לציונות, לארץ ישראל, לירושלים, למדעי היהדות ולמוסדות שבהם היה קשור בחברים וידידים. דוגמה מובהקת לנאמנות זו היא התמסרותו להנצחת שמו של וולטר בנימין, שלפרסום כתביו ולהאדרת שמו של אצילות ונדיבות.

בשם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בא אני להיפרד מיחיד ומיוחד שבחבורה, מאת ידיד אישי, מאת גרשם שלום. הוא הלך מאתנו שבע ימים ורב פעלים, עטור ביטויי הוקרה, הערכה והערצה מצדם של חוקרים ומוסדות מדע בארץ וברחבי העולם.

שישים שנה מחיי הקדיש לחקר הקבלה והמיסטיקה היהודית על כל הסתעפויותיה. בכוחות עצמו הגיע לכלל הינתקות מתהליך ההתבוללות שאחז בבית ישראל שבאשכנז ומהאידיאולוגיה שלה, שאותה היה עתיד לאפיין כמעשה הונאה עצמית. הוא התחבר לנושאי דגלה של תנועת התחייה היהודית - לציונות. ברם עוד בראשית הצטרפותו לארגון הנוער של התנועה העמיד לה אתגרים מעבר למטרות המדעיות והשמיע קריאה לשיבה למקורות היהדות. הוא שיקע את עצמו בתלמוד תורה, ובעצמת תשוקתו והתמדתו שאף להקיף את כל גילוייה של תרבות ישראל. תוך השתחררות ממוסכמות ותוך ביטולן של דעות קדומות שקנו להן שביטה בהיסטוריוגרפיה היהודית במקורות שהיו מונחים בקרן זווית עלה בידי לחשוף תעודות בעלות משמעות עמוקה העוסקות בבעיות החשיבה הדתית והפילוסופית, שכמותן העסיקו את גדולי הוגי הדעות של האנושות. הוא זכה שמחקרו האיזוטריים כביכול נתבצר להם מקום מכובד ביותר בעולם הגדול, במידה שעניין לו ברוח האדם ובהגותו. גרשם שלום הגיע למה שהגיע לא מכוח הזדהות רומנטית עם נושאי מחקריו וגיבוריהם ולא מתוך נוסטלגיה מעורפלת. גישתו היסודית להיסטוריה היהודית הייתה שאין לנו להסתיר דבר מפחד 'מה יאמרו הגויים'. כל אפולוגטיקה הייתה פסולה בעיניו. תביעתו הייתה להקצות את המקום הראוי והמגיע לכל תופעה בתולדותינו ולחתור להבנת רקעה ומשמעותה. עם היותו מחונן ביכולת אינטואיטיבית בלתי שכיחה ובכישרון צרוף חריף קיבל עליו את כללי המחקר הפילולוגי-היסטורי בכל חומרם, דחה מעל פניו את הפיתויים של המדע האינטואיטיבי וראה את המחקר בפרטים ובפרטי פרטים עיקר גדול שאין לזוז ממנו. מקובלת הייתה עליו האמירה 'הקדוש ברוך הוא מתגלה בפרטים'.

גם מחקריו העוסקים בפרטים כמו ספריו הגדולים מצטיינים בכושר הבעה וניסוח שעשו את שלום לאמן הסגנון המדעי בין אם כתב בלשון האם שלו ובין אם כתב בלשון שרכש לעצמו. ש"י עגנון ז"ל